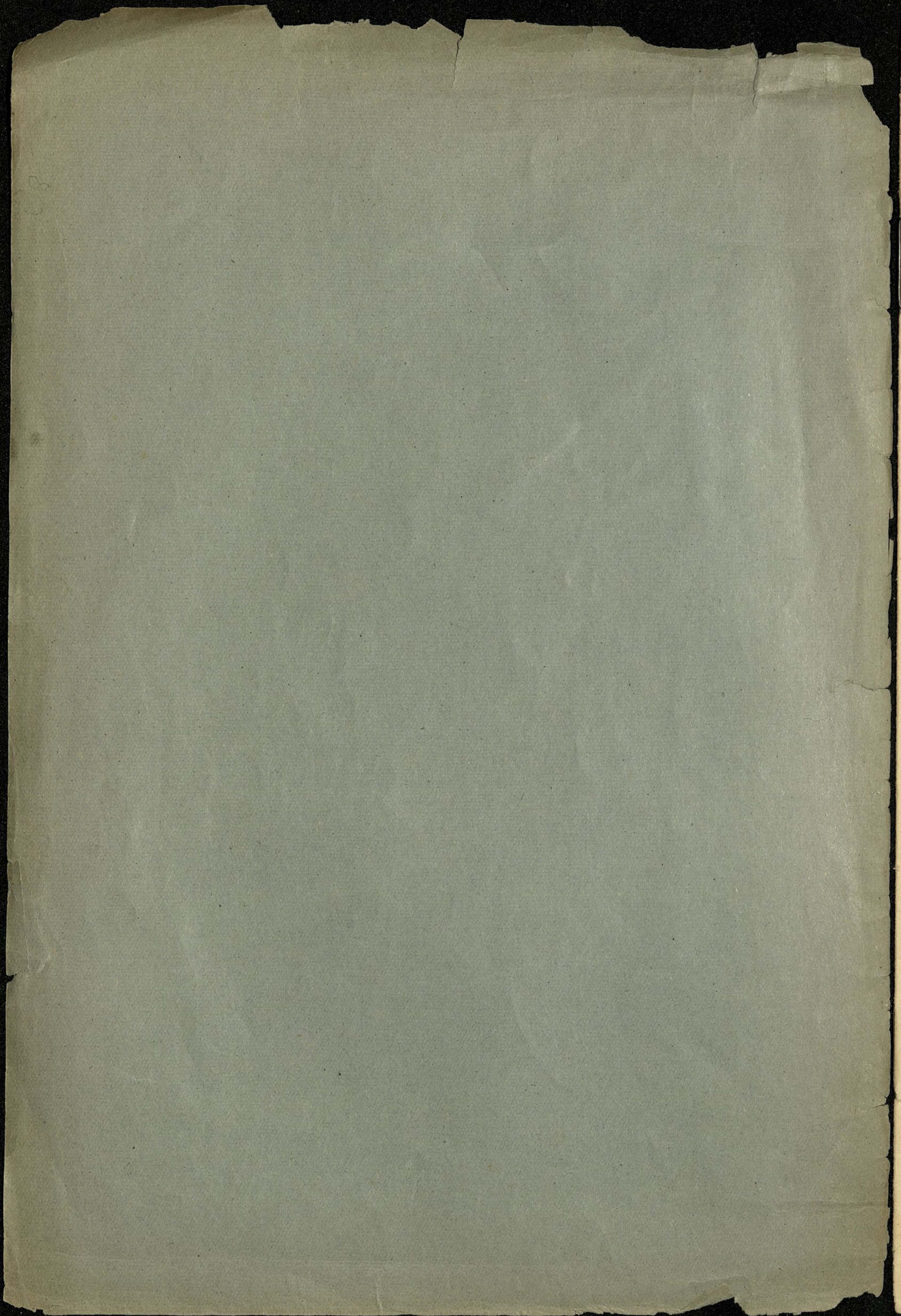

70574

70574

Za obnovo
Univerzitetne biblioteke
 v Ljubljani
 podaril Tausog Stefan
 dne 25/V 1944

030046630

Narodopisne študije.

Dr. JOS. MANTUANI.

Nekaj let je, odkar se je naselila med nami strastna navada, nabirati stvari, ki so se ohranile še v posesti preprostega naroda. Premnogo jih je pač izginilo že davno, ne vemo kam. Še več takih predmetov pa so ljudje sami uničili, ker so bili ustrojeni „po starem“ in so se jim zdeli nerabni. Tedaj je gledala naša inteligenca brezbrizno pogin narodnega blaga, prav kakor je danes brez umevanja kopiči, največ sevé iz modnih ozirrov pod pretvezo, da je „narodno blago“. Pred seboj imamo tipičen kontrast dveh skrajnosti: kar je zamudila prošla dôba, to bi rada popravila sedanja; kar so uničili prejšnji rodovi, hočejo nadomestiti sedaj živeči. Ta pohvalna namera zahteva pa jasnosti pojmovanja, dalekogledne smotrenosti v postopanju, zrele sodbe in v prvi vrsti znanstvene podlage. Ni dosti, da je kdo prečital ta ali oni člančič, morebiti še to ali drugo knjigo katerekoli literature, ampak je treba v prvi vrsti podrobnega dela, samostojnega primerjanja in pregleda tozadevnega slovstva. Še-le na takem podstavu je mogoče razbirati domače od ptujega, pristno od ponarejenega, dobro od slabega, pravilno od nepravilnega. V proizvodih vsake narodne kulture tičé korenine in koreninice, ki so vsrkavale — ako izločimo oddaljene iztočne kulture — redilne sokove iz tal velike in skupne indoarijske prosvete in jih pretvarjale v svoje lokalne potrebe. In prav v tem delu so nam ohranjene npravne vrednote in znaki velikih tvornih sil, dokazi kulturne usposobljenosti. Vsaka kultura, naj bo še tako obsežna in globoka, ni padla izgotovljena iz neba v naročje temu ali onemu narodu; vsak izmed njih si jo je moral prikrojiti sam na podstavu občnega svojstva indoarijske skupine. Zato se razlikujejo posamezni narodi le po kakovosti svojega pojmovanja in razumevanja skupne prazasnove.

Te razlike in inačice označujejo potemtakem tudi posamezne narodne kulture. Treba jih je torej poznati, ako jih hočemo pravilno razločevati in da si ne prisvajamo, kar ni naše ter da ne prepuščamo brez ugovora drugim, kar jim ne gre.

To poznavanje je pa doseči samo potom resnega in podrobnega proučevanja zadevnih proizvodov. Zatrete je pri tem delu s trdno voljo vsak drug upliv, osobito pa vse praktične in modne muke ter iskati samo znanstveno resnico. Prej omenjena modna navada nabiranja pomeni vse prej, kakor pospeševanje narodoznanskih študij, ker moti smer in kviri sodbo. Nabiralna strast pozna načelno samo dve skrajnosti, kedar ocenjuje: ali je vse dobro, kar more doseči, ali pa je vse slabo, kar ji ni mogoče spraviti v svojo oblast. V 99⁰/₀ slučajev je stališče nabiralčevo trgovsko. Ako izmed sto le eden nabira iz čiste, nesebične ljubezni do stare kulture, smé se imenovati to razmerje ugodno. Tako je faktično stanje. Vendar temu niso krivi povse nabiralci. Razmere so posledica tistega efemerne slovtva, ki se nakapa iz raznih podjetniških glasil, izhajajočih v inozemstvu. Tega „gradiva“ se polasté ljudje, ki prečitajo sem in tam kako podobno razpravico. Ne da bi jo predelali in prebavili, vržejo misli in nezmisli originala, prevedene v slovenščino, med domače ljudi. In to je pri nas najnevarnejša rana.

Neobhodno potrebno je torej, ako nam je res kaj do kulture, da se otresemo teh diletanskih vplivov in spon in si ustvarimo svoje lastno znanstveno in strokovnjaško slovtvo tudi za narodoznanstvo. V slovenskem jeziku dosedaj ni še spisov o psiholoških pojavih na tehničnih in umetno-obrtnih narodnih izdelkih; nismo še resno proučevali načel in orodja starih tehnik, ne vemo torej, vkoliko so te uplivale tudi na estetično obliko, ne le na snovno trpežnost in mehnično statiko. Kar so pri nas o tem pisali, ima ponajveč značaj izpodbude ali očrta ¹⁾.

Pot, ki jo moramo ubrati — vkolikor ni že popolnoma zaraščena — je ta, da si ustanovimo najprej zanesljivo podlago z monografičnimi študijami. Potem še-le bo mogoče misliti na pregledne spise; vsaka druga smer nas odvaja od smotra. Domača strokovna

¹⁾ Da ne obremenim te razpravice preveč s slovtvom, ki ni v neposredni zvezi s predmetom, omenjam le nastopne preglede. Šlebinger, dr. J. Bibliographie der slovenischen Volkskunde (1898—1904) v Zeitschrift für österr. Volkskunde, X (1904) 243—247. — Wester, Jos. Slovenske končnice in folklor. Slovan, IV (1905—1906) 22 nsl. — Šlebinger, dr. J. Slovenska bibliografija v Zbornikih Matice Slovenske (narodopisje): 1904, str. 243—245; 1905, str. 205—206; 1906, str. 203—206. — Šlebinger, dr. J. Slovenska bibliografija za l. 1907—1912. V Ljubljani, 1913, str. 283—295. — Beležim še posebni zvezek revije „The Studio“; izšel je pod naslovom „Peasant Art in Austria and Hungary. London-Paris-New York, 1911. Iz kranjske prinaša enajst predmetov v podobi (1 hišo, 2 skrinji, 2 roba za avbe, 3 sklepance, 1 pas, 1 zaponko). Besedilo, ki se bavi s Kranjsko, zavzema 13 vrst (Miss Levetus); v razpravi sami je naša domovina dvakrat imenovana (prof. dr. Haberlandt).

literatura nikakor ne zadošča; tudi nemško in angleško slovstvo nas je zanemarilo ali pa nepravilno zamenjalo in istovetilo z drugimi narodi.

V teku časa sem nabral nekaj rezultatov tozadevnih lastnih in samostojnih študij. Odločil sem se, podati jih javnosti v obliki zaokroženih analiz. Morebiti se zaveseli še kdo drugi tega dela, ki nikakor ni brezpomembno in more ustanoviti na poprišču narodoznanstva boljše odnošaje, nego jih imamo sedaj. — Študije nameravam priobčevati neprisiljeno, kakor naneseta čas in prilika.

I.

Ostanek prazgodovinske tkalske tehnike na Kranjskem.

Še pred kakimi štiridesetimi leti so poznali skoraj povsod po Kranjskem tkanje trakov na roko. Tedaj je sejal naš kmet lan in pridelal dovolj vlakna tako za domačo prtenino, kakor tudi za na prodaj. Za svojo potrebo je podelal lan doma. Vsaka kmečka hiša je imela svoj kolovrat ali preslico; celó meščanka si je štela v čast, da je umela presti. Statve so imeli skoraj na vsaki večji vasi, včasih tudi po več. Naša dežela, pretežno poljedelska, ki do najnovejšega časa ni bila zvezana po dobrih občilih z obrtno višje stoječimi kraji, je ostala dalje pri starih tehnikah. Te so bile pač solidne, a neprikladne za obrtno izrabo. Ljudem se tedaj ni mudilo; ako je zahtevala izgotovitev predmeta nekaj ur ali tudi nekaj dni več, to niso vpoštevali: častitljivost tradicije je premostila vse. Danes je to bistveno drugače. Cenó tvorniško blago je izpodrinilo domače proizvode, naš obrtnik in kmet nista mogla tekrovati na svojem orodju z veleprodukcijo na strojih ter sta opustila delo, ki jima v trgovskem smislu ni moglo biti več življenska podlaga. Tako je izginilo staro delo, a obrtna veleprodukcija se ni še dala uvesti. Zato smo danes pri nas navezani vsi, meščani in kmetje, na dovoz.

Starejši ljudje pa se spominjajo še časov, ko so stare tehnike živele ali vsaj životarile pri poedincih, ki se jim niso mogli izneveriti. Med te načine izvajanja sodi v prvi vrsti tkanje trakov, ker se je trdovratno držalo v odročnih krajih. Pred pol stoletja je bilo še vsepovsodi znano.

V Gameljnih pri Ljubljani je živela še pred 30 leti ženica, ki je tkala trakove na roko. Skromno pripravo, t. j. „grebljo“ in „žabo“ je vtaknila v žep in hodila od hiše do hiše izvajati svojo umetnost, ako je bilo treba²⁾.

²⁾ Poročilo g. dvornega svetnika Frana Hubada, kateremu izrekam tudi na tem mestu najudanejšo zahvalo.

V Kranju in okolici je bilo to tkanje zelo razširjeno, da celo neka stalna obrt, ki je preživljala mnogo družin. Tu — v Kranju, v Naklem, na Pivki in drugih točkah — so se ohranile do danes „monge“ na katerih so likali stkane trakove³⁾, dočim se je orodje za tkanje samo poizgubilo ali uničilo, najbrž zato, ker je majhno in neznatno. A dejstvo, da imajo shranjene „monge“, dokazuje, da je tu cvela trakarska obrt v večji meri. Kajti napačno bi bilo domnevati, da bi bili tukaj le likali drugodi stkane trakove; tega bi ne bila dopustila podjetnost našega rojaka: kdor je znal trak zmongati, ta ga je umel tudi stkati.

V Beli Krajini pa, na klasičnih tleh starih narodnih svojstev, ohranila se je omenjena tehnika do danes in živi še v posamičnih krajih⁴⁾, dasi je nastopila z otvoritvijo železnice tudi tu zadnja faza njenega obstoja.

Leta 1912. meseca februarja sem imel priliko opazovati na svoje oči izvrševanje tega dela. Moj spoštovani prijatelj, in priznani izborni poznavalec belokranjskih odnošajev, č. g. župnik Ivan Šašelj v Adlešičih mi jo je nudil.

Delo je izključno ženska domêna in pravo tkanje⁵⁾ na roko. Tehnično izvajanje se sme imenovati navzlic vsej priprostosti vendar

³⁾ Deželni muzej je dobil l. 1911. od trgovca in bivšega deželnega poslanca gosp. C. Pirca v Kranju tako mongo v dar. Navadno je ta priprava tako sestavljena, da sta na štirinogati klopi na enem koncu dve opori, med katerima se vrtita dva valjarja, drug pod drugim. Zgornji ima ročico, s katero ga je mōč vrteti. Med oba se udene trak in se zmonga skozi. Iz Kranja došli izvod pa ima celo tri valjarje.

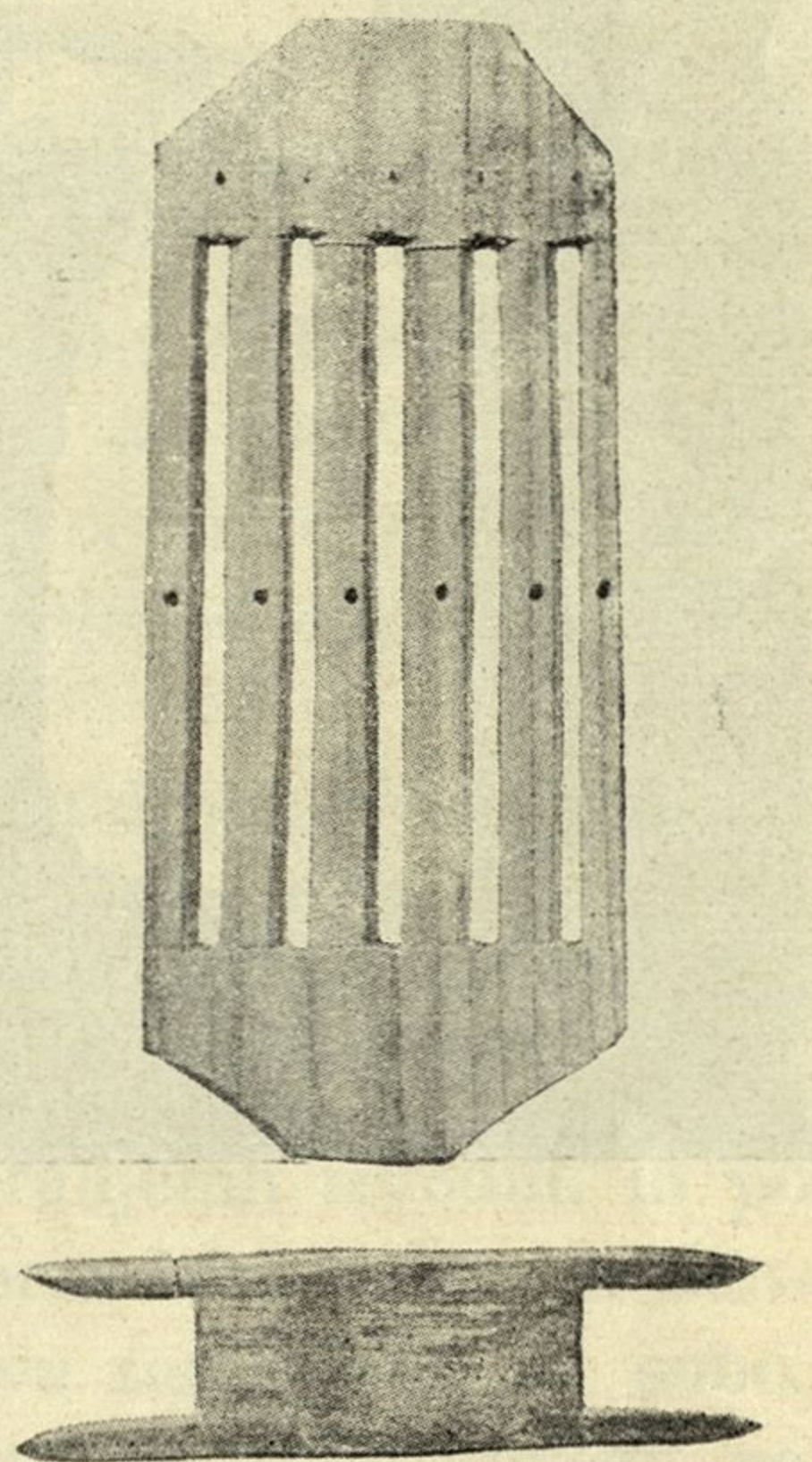
⁴⁾ Le v jugoizhodnem kotu še. Č. g. župnik Iv. Sašelj mi zatrjuje, da poznajo delo samo še tam, kjer so ohranili staro belo nošo, to je najbolj v župnijah ob Kolpi. — Gosp. nadučitelj Franjo Lovšin in gospodična L. Bavdekova, učiteljica, oba v Vinici, pa soglasno poročata, da v Vinici že okoli 40 let ne tkó trakov na roko. Tem vrlim sotrudnikom najiskrenejša hvala!

⁵⁾ Terminologija za sorodne tehnike je v marsičem še nejasna in zmedena. Tkati se pravi, dve skupini niti, to je podolžne (osnutek) in prečne (votek) na tak način skleniti v trdno celoto, da se križate obe skupini v pravem kotu. Pri tem ne odločuje ustroj tkalske priprave in orodja: tke se na roko, na statvah, na modernih strojih. — Druga tehnika, ki tudi združuje niti v trdno celoto je pa pletenje. Pri tem pride v poštev samo ena, največ podolžna skupina niti, ki se združijo v celoto brez pomoči prečne niti, torej samo osnutek brez votka. Odločilno za presojanje tekstilij je torej, da določimo, po katerem načelu da je nastala trdna celota, ki jo imamo pred seboj. V to svrhu je treba tako blago razrešiti in se prepričati, je-li vporabljen votek ali ne. To je včasih zelo zamotana stvar, n. pr. pri tkaninah, narejenih na deščice. — Prim. Renzenberg, P. pl. Ženska ročna dela za pouk na ženskih učiteljiščih. V Ljubljani, Kleinmayr & Bamberg, 1897 - 1903, III. 94 nsl. Kimakowicz-Winnicki, v., Spinn- und Webwerkzeuge. Würzburg, 1911. str. 33. Götze, A. Brettchenweberei im Altertum, v Zeitschrift für Ethnologie. 40 Jahrg. (1908) str. 481 - 500.

duhovito zasnovano. Tkalka vzame osnutek in ga pritrdi na trdno stoječo oporo, n. pr. na poljubno drevo, ako vreme dopušča delo pod milim nebom. Potem osnuje niti na „brdce“⁶⁾. Tako se imenuje lesena ploščica, ki je glede svoje velikosti in oblike različna po kraju in po potrebi. Po merilu so 200—300 *mm* visoke, 80—120 *mm* široke in 7—10 *mm* debele. To velja za naše kraje; drugodi imajo tudi večja in manjša brda. Ta ploščica je podolžno in enakomerno našpranjana. Vsaka špranja je 3—4 *mm* široka; razdalje med dvema odprtinama pa tvori brvica ali šprikla, 8—12 *mm* široka. Ta ima na sredi svoje dolžine izvrtano okroglo luknjo. Obeh predrtin, špranj in lukenj, je vkupe toliko, kolikor naj pride osnovnih niti v brdce. Usnujejo se pa tako, da se vtaknejo lihe niti skozi luknje, sode skozi špranje.

Drugi konec osnutka si pritrdi tkalka ob telo okoli pasa. S tem so improvizirane statve, ali, kakor pravijo v Beli krajini, „krosna“. Tedaj vzame delavka „drvce“ ali „raka“⁷⁾, to je mala, 120—150 *mm* dolga, 30—50 *mm* široka deščica, na obeh koncih rogovilčasta, ako naj je nit (votek) podolžno navita na-njo, ali pa razširjena, ako se nit navija počrez⁸⁾.

Tkalka pritrdi votek na točki, kjer začne svoje delo in nadaljuje z rakom. Tke od sebe preč; začne ob pasu in votka naprej v smeri proti drugemu koncu, na naši podobi torej proti drevesu. Tehnično bistveno je, kako dela odpiro. Ako potegne brdce — recimo z desnico — kvišku, dvignejo se vse lihe niti, napeljane skozi luknje, dočim ostanejo tiste, ki so vdete v špranje, v svoji prvotni legi. Tako na-

Fotogr. Jos. Dostal.

Pod. 1. „Brdce“ in „rak“

⁶⁾ Terminologija ni povsodi enaka. V Adlešičih imenujejo to orodje „brdo“ (poročilo č. g. župnika Iv. Šašelj-na); v Vinici rabijo diminutiv „brdce“ (poročilo g. nadučitelja F. Lovšina in priznane strokovnjakinje učiteljice gdč. L. Bavdekove); na Gorenjskem so imenovali brdo „grebljo“ (poročilo gosp. dvornega svetnika F. Hubada). Zanimivo je vsekako, da rabijo Romuni na Sedmograškem tudi izraz „grebla“ za brdo. (v. Kimakowicz-Winnicki, Spinn- und Webewerkzeuge. Würzburg, 1910, p. 30).

⁷⁾ Drvce se imenuje v Vinici in okolici (Lovšin, Bavdek), rak v Adlešičih (Šašelj), žaba na Gorenjskem (Hubad).

⁸⁾ Prim. našo podobo št. 1. Tam upodobljen „rak“ je iz Adlešičev, v Vinici ima nekako takole obliko. $\left(\begin{array}{c} \text{---} \\ \text{---} \end{array} \right)$ Na Adlešičkega raka se navije votek podolžno

stane med lihimi in sodimi nitmi razstop, v kateri tkalka vdene votek z levico. Ko je nit skozi odpiro, spusti brdce, vzame drvce v desnico, zagosti votek, prime brdce z levico in je potisne navzdol, tako, da so sedaj sode niti zgoraj, lihe spodaj ter vdene drvce od nasprotne strani. Tako gre delo naprej, da se izvrši.

Fotogr. Fran Dobovšek, l. 1912.

Pod. 2. Tkalka pri delu.

Na ta način narejenemu izdelku pravijo v Vinici „trpótke“; na Gorenjskem se je pač že izgubil pravi terminus technicus. Po nekaterih krajih so mongali ali likali stkane trakove, kakor sem omenil že zgoraj. V Beli Krajini dosedaj nisem našel še mong a tudi poročil nimam o njih; tu bo treba še podrobnejših preiskav; vendar se mi ne zdi neverjetno, da so jih bili poznali, zato, ker so zglajene trpotke v rabi praktičneje in se dajo lažje zadrgniti in zavezati, nego sirove.

Ker je to delo tehnično priprosto a v svojem bistvu vendar duhovito, moramo sklepati, da ima za seboj dolgotrajen razvoj. Vsi-

, na Viniško drvce počrez. Za delo je rak primernejši, ker ložje smuka skozi odpiro. — Naša podoba št. 1. je narejena po izvornikih, ki jih je podaril kranjskemu deželnemu muzeju č. g. župnik Ivan Šašelj.

ljuje se nam vprašanje, odkodi da izvira in od kodi da je prišlo v naše kraje, ki so bili po svoji zemljepisni legi izpostavljeni marsikakemu vplivu. Poglejmo, vkoliko se da to ugotoviti ali dokazati.

Ni dobiti zlahka kulturnotehničnega problema, ki bi se bil v prošlih dobah tako marljivo izpopolnjeval, kakor ravno tkanje. Kolika razlika med preprostim brdcem in rakom ter Jacquardovimi statvami! Med tema skrajnostima je nepregledna vrsta preosnov in zboljšanih ustrojev, posebno od 16. veka sem. A navzlic temu se je ohranila tudi primitivna tehnika v malem obratu celó do naših dní. Ako hočemo dognati izvor in starost tega dela, moramo prodirati nazaj v prošlost, opirajoči se na ohranjene spomenike in na pismena poročila, kolikor jih imamo.

Od spomenikov so nam najbližje lesene statve, ki jih poznamo še skoraj vsi starejši. Njihov ustroj sloni na istem načelu, kakor tkanje trakov, ki je jedro in predmet te razprave: osnutek gre skozi brda, snovalnica vdene votek skozi odpiro, kakor rak ali drvce pri naši tehniki, le da je pri statvah namerjeno na obilnejši in hitrejši izdelek in da točnost funkcije ni odvisna toliko od spretnosti tkalca, kakor od mehaničnih pomožnih priprav. Statve, ki so jih rabili pri nas do naše dôbe, se v svojem bistvu ne ločijo od onih, ki so jih rabili še v 16. veku ⁹⁾.

A že tedaj so delali razliko med velikim in drobnim blagom. Za tkanje trakov izumili so — poleg velikih statev — najbrže že v drugi polovici 15., vsekako pa vsaj začetkom 16. veka pripravo, ki odgovarja v svojem bistvu naši tehniki za tkanje trakov; imenovali so jih statvice za trake. Kakor je posneti po ohranjenih izvodih, in po podobah, je bilo delo v prvi polovici 16. veka prav isto, kakor še danes v Beli Krajini, samo da je bila priprava zamišljena za sobo. Sestajala je iz podolgastega predala, ki je imel na obeh konceh po dve opori, držeči po en valjar, na kateri so napeli osnutek. Odpiro so tvorili s pomočjo malega brdca, votek so vdevali z rakom ¹⁰⁾.

Naša pot po zgodovinskem mraku nas pa vede ob spomenikih dalje. Ustavimo se na točki, nekako 300 let za statvicami za trake. Vseučiliščna knjižnica v Heidelbergu hrani zbirko srednjenemških

⁹⁾ Prim. Amman Jost, *Eygentliche Beschreibung Aller Stände*. Frankfurt a. M., Feyerabend 1568. Nova izdaja (moderni ponatis) München, 1896, s. v. Der Weber. Vsaka podoba je opremljena s stihom Hans Sachs-a. — Feldhaus, F. M. *Die Technik der Vorzeit, der geschichtlichen Zeit und der Naturvölker*. Leipzig-Berlin, 1914, p. 1306 nsl. s. v. Webstuhl.

¹⁰⁾ Prim. Feldhaus, F. M. l. c. str. 67. nsl. Tu so upodobljene tudi statvice iz l. 1540. po izvirniku, ki se hrani v obrtnem muzeju v Berlinu (str. 67) in pa tkalka pri delu po bakrorezu Jurija Pencz-a iz l. 1545.

pesni, okrašeno s 140 minijaturami. Znana je pod imenom „Manessejev rokopis“. Izvršena je bila ta knjiga v Zürichu ali v Konstanzu okoli l. 1330. Na listu 285. je naslikan pesnik „Rost Kilchherre ze Sarne“ s svojo damo. Ta sedi pod milim nebom ob stojalu, ki nosi brdce, skozi katero so napeljane niti. Za stojalom je na steno pritrjeno vratilo in na-nje je navit dotkan trak. Postopanje sloni torej prav na istem načelu, kakor pri naših brdcih, samo da je morala tkalka dvigati in povešati razbrani osnutek, da je dobila odpiro za votek; kajti brdo je stalo nepremično. Meču podobno orodje, ki je drži dama v desnici, mora pač biti lopatica, s katero zagosti votek ¹¹⁾.

Pod. 3. Srednjeveška dama pri „brdca“ na stojalu.

Do 14. veka torej lahko z vso gotovostjo nazaj zasledujemo tkanje na roko s pomočjo brdca. Za dalje nazaj pa nam ne dostaja izvirnih spomenikov in to za daljšo dobo. Tkanin imamo na izbiro skoraj iz vseh vekov, a tehniko določiti je sila težavna stvar. V svrhu takega določevanja se mora tkanina razplesti, potem je mogoče določiti, ali spada med prave tkanine, ali med pletenine; s pomočjo katerih priprav pa je nastala, to ostane prav mnogokrat skrivnost. Tudi srednjeveški poročevalci in pisatelji nas pusté gledé podrobnosti in tehničnih svojstev kaj radi na cedilu. Nekaj jasneji postanejo odnošaji, ko prodremo v stari vek nazaj. Tu nam je na razpolago

¹¹⁾ Kraus, F. X. Die Miniaturen der Manesseschen Bilderhandschrift. Straßburg, Trübner, 1887. Fol. 94. Istotam tudi o postanku rokopisa, o tehniki, o kulturnozgodovinskem pomenu slik, in dr. — Tudi Kraus, F. X. Geschichte der christl. Kunst, II/1, p. 240 o rokopisu vobče. — O pesniku Rostu prim. von der Hagen, Minnesinger, II, 131—134 (pesni); III, 678 (inačice); IV, 443—445 (biografija). — Allgemeine deutsche Biographie, XXIX., 271 nsl. (životopis in novejšo slovstvo o pesniku). Naša podoba, št. 3. je posneta po Krausevi knjigi (Miniaturen).

dovolj poročil od pisateljev vseh dob, dasiravno se vedno ne vjemajo. Kar bi se dalo morebiti določiti na podstavu tehnične in stvarne interpretacije, to kaj rada še bolj zamegli in zastrè visoka filološka kritika, ker se ne ozira dovolj na tehnično izvedljivost in priročnost svojih kombinacij.

Kjer se razpravlja o staroveškem, posebej grškem tkanju, skoraj povsodi dobiš upodobljeno Penelopo s Telemahom ob statvah. Muzej v Chiusi hrani grško posodo (*σῦφος*), na kateri je naslikan ta prizor¹²). Risba je estetično dovršena a ne nudi dovolj vsestranske jasnosti v tehničnem pogledu ter pripušča marsikako razlago in domnevo. Zdi se mi pa, da so morale imeti antične statve pripravo, podobno našemu brdu, da so mogle z lahka in točno delati odpiro. Morebiti podpira to domnevo neko mesto v Iliadi¹³), kjer slika pesnik tekmo v teku med Ajantom in Odisejem:

„ ἐπὶ δ' ὤρνυτο δῖος Ὀδυσσεὺς
 ἄγχι μάλ', ὡς ὅτε τις τε γυναικὸς ἐνξώνοιο
 στήθεός ἐστι κανῶν, ὅν τ' εὖ μάλα χερσὶ τανύσση
 πηρίον ἐξέλκονσα παρὰ μίτον, ἀγρόθι δ' ἴσχει
 στήθεος ὡς Ὀδυσσεὺς θέεν ἐγγύθεν“

Pravilno razumevanje in prevajanje teh stihov je v prvi vrsti v pojmovanju izraza „κανῶν“. V kolikor morem presoditi, je najpravilnejše, da si mislimo to pripravo podobno našemu brdu, ali po ustroju še prej brdca; po tem takem bi prevedli:

„za njim je tekel božanski Odisej
 v taki bližini, kakor je brdo nedriju lepo opasane ženske,
 kedar je z rokami prav krepko (k sebi) potegne,
 ko zavotka snovalnico skozi odpiro, brdo pa drži
 ob prsih: tako blizu (za njim) je tekel Odisej“¹⁴).

¹²) Priobčena je bila slika najprej in najbolje v Monumenti inediti dell' Instituto IX. 42. Po tej reprodukciji je posneta in sedaj najložje pristopna v Baumeister, A. Denkmäler des klassischen Altertums, III, 2085, Fig. 2332. — V malem merilu jo podaja Reinach, S. Répertoire des Vases peints grecs et étrusques, I, 191. — Prim. dalje Blümner, H. Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei den Griechen und Römern, Leipzig, 1875—1887, I, 120 nsl. in IV, 520 nsl. — Friedreich, I. B. Die Realien in der Iliade u. Odyssee. Erlangen 1851, 298—300. — Buchholz, E. Die homerischen Realien, Leipzig, 1871—1885, II, 185—188. Engelmann, R. Bilderatlas zum Homer, Leipzig, 1889, II (Odyssee), Taf. III. Fig. 11.

¹³) XXIII, 759—763.

¹⁴) O tem mestu imamo celo literaturo. V kolikor morem soditi, je pravemu razumevanju najbližje dospel Blümner, l. c. I. 129 nsl. S svojim duhovitim tolmačenjem je pokazal pot do pravilne rešitve tozadevnih nejasnosti. Njegovi nasveti so tehnično izvedljivi, vendar pa se mi zde še prekomplicirani, ker jih ni

Grške statve so bile še v klasični dobi prav preprosto zgrajene in so stale pokoncu¹⁵⁾. V kolikor poznamo risbe starih statev¹⁶⁾, ne ugovarja njihova sestava domnevi, da so poznali brda, kakršno je naše. Je pa tudi naravno, da se bližamo vedno bolj prvotno primitivni konstrukciji, čimdalje gremo nazaj. In stara gradnja se je ohranila mnogokrat poleg zboljšanih, to pa posebno iz spoštovanja do pristnih običajev in iz verskih ozir¹⁷⁾. Blago gotove vrste se je

zlahka spraviti v sklad s Homerjevimi pojmi in z njegovo preprosto govorico. Blümner misli, da sestaja *καρών* iz dveh lahnih palčic od trstenine; na eno so privezane z zankami („*μίτος*“) lihe, na drugo pa sode niti osnutka (*στήμων*). Tkalka potegne prvo k sebi, vrže snovalnico skozi odpiro in votek zagosti; potem potegne drugo palčico, da se odpira izmenja in votka od druge plati. A po preobilnih mestih in po dokazih leksikografov (prim. Stephanus-Dindorf, Thesaurus graecae linguae, V, 1101 s. v. *μίτος*) je smatrati *μίτος* pri Homerju pač za „osnutek“. — Razentega zahteva točni *παρέξ* vso pozornost, ne samo iz filoloških, ampak tembolj iz stvarnih ozir. Kako more potegniti delavka palčico („*καρών*“) ob zankah („*μίτος*“) v en? Homer stavi oba izraza v ednini. Ako pa si mislimo, da vrže snovalnico ali vitel, na katerem je navit votek, skozi odpiro, to je ob osnutku, in potegne s tem votek v en, tedaj je mesto popolnoma jasno in brez zaprek. In medtem, ko teče snovalnica z votkom skozi odpiro, mora tkalka držati brdo ob prsih, da ostane razstop v osnutku. To je pa najložje doseči z brdom take sestave, kakor je naše brdce. — Nekateri tolmači so smatrali *πηρίον* za orodje, podobno našemu „raku“, torej za deščico ali neke vrste vitel, na kateri je navit votek. Blümner se pa temu protivi; na omenjenem mestu (I, 131) pravi v opombi: „eine derartige Form des Weberschützens, die weder Nadel noch Schiffchen sein würde, ist gänzlich unbekannt und wohl auch nie im Gebrauch gewesen, da sie einfach unpractisch ist“. Naše drvce je pa v resnici snovalnica, ki ni niti igla niti čolnič ter je do danes v rabi. Istotako je pač naše brdce — tam sevé znatno širše ali daljše — vsaj v bistvu isto, kar Homerjev *καρών*. Ako še pripomnimo, da so bile stare statve vse pokončne, tedaj nam postaja še jasneje, da je tkalka morala *καρών* k sebi potezati, ko je tvorila odpiro. — In konečno bi Blümnerjevo tolmačenje ne pogodilo jedro Homerjevega primera. Pesnik pravi: Odisej je bil Ajantu vedno tako blizu za petami, kakor brdo nedriju tkalke. Tam sta samo dva, ki se lovita, tu so pa trije: eden ki prebira in dva, med katerima prebira, ker potegne zdaj tega zdaj onega k sebi. Tkalka se je pač nazaj sklonila, ko je potegnila brdo k sebi: torej res drug za drugim, kakor je smisel Homerjeve prispodobe.

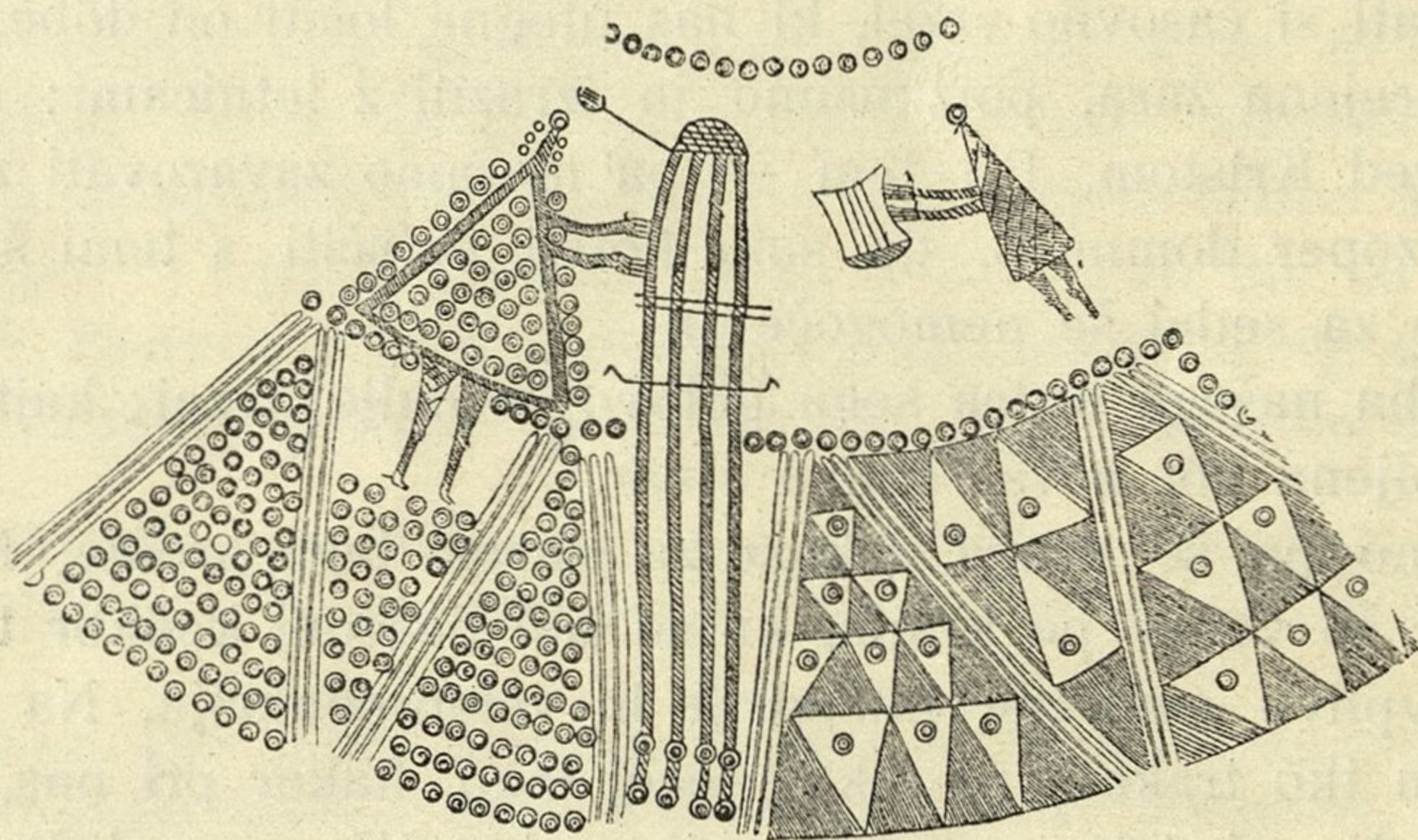
¹⁵⁾ Prim. Homeros, *Ὀδυσσεΐα*, II, 94: *στησαμένη μέγαν ιστόν*. — Hesiodos, *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, 777.

¹⁶⁾ Prim. Rich, A. *Illustriertes Wörterbuch der röm. Alterthümer* (aus dem englischen v. C. Müller), Paris-Leipzig, 1862, p. 609 nsl. — Blümner, l. c. I, 138 nsl. — Forrer, R. *Urgeschichte des Europäers*, Stuttgart, (1908), p. 430. —

¹⁷⁾ Tako so tkali v Rimu tunike (*tunica recta*, *regilla*), ki so jih nosili mladeniči, ko so prejeli moško togo, ali pa dekleta na večer pred svatbo. Začetek te toge so pripisovali kraljici Tanaquil. Sext. Pomp. *Festus* poroča v 3. veku po

tkalo po pradavnem egiptškem načinu iz same pietete do posvečene tradicije. Grki in Rimljani so namreč tkali od zgoraj navzdol, Egipčani pa narobe¹⁸⁾. In tkanje trakov v Beli Krajini se vrši še dandanes na egiptski način: od sebe preč, to je, ako obrnemo vodoravno položen osnutek za 90° kvišku: od zdolaj navzgor.

Ko smo dognali to dejstvo, nas pač ne bo presenetilo, ako dobimo enačic tej tehniki tudi še v prazgodovini. Za to trditev imamo pač en sam nedvomni dokaz, a ta drži. Pri Šopronju na Ogrskem so izkopali l. 1891. žaro, na kateri je upodobljeno v ornamentalnem slogu predenje in tkanje. Prva žena prede na preslico, kakor naše Bele Kranjice. Druga stoji ob statvah, na katerih spoznamo tudi brez fantazije dolg osnutek; na gornjem koncu razločimo lahko kos do-tkanega blaga in snovalnico ali vitel z votkom. Delo ima že zapadni

Pod. 4. Tkalke *a)* ob statvah (na levi) in *b)* z brdcem v roki (na desni).

značaj: tkalka je pričela zgoraj in nadaljuje navzdol. Poleg te delavke zazremo najmanjšo žensko postavo, torej nedoraslo deklico. Ta drži z obema rokama tako brdce kvišku, kakor se rabi tudi danes še v Beli Krajini. Namen in bistvo tega orodja, upodobljenega na šopronjski žari, arheologi doslej niso še pogodili; Hoernes jo smatra za glasbilo

Kr. (ed. O. Müller, p. 277, 8): „rectae appellantur vestimenta virilia, quae patres liberis suis conficienda curant ominis causa, ita usurpata, quod a stantibus et in altitudinem texuntur“. Celó še Isidor Hispalensis določa, pač opiraje se na starejše pisatelje (Originum sive Etymologiarum libri 20) lib. XIX, 22, 18: „recta dicitur vestis, quae sursum versum stantesque texunt“. — Prim. tudi Hesychios s. v. *σπαθατόν* = *ὀρθὸν ὕφους*.

¹⁸⁾ Herodotos, II, 35: „ὑφαίνουσι δὲ οἱ μὲν ἄλλοι ἄνω τὴν κρόκην ὠθέοντες, Αἰγύπτιοι δὲ κάτω. — Joh. 19, 23: „ἴν δὲ χιτῶν ἀρόραφος ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὄλον.“

(liro)¹⁹⁾. O risbah na imenovani žari so že mnogo pisali²⁰⁾; a pravilni razlagi malega orodja se je po mojem prepričanju najbolj približal Forrer, ki je določa kot „okvir za votkanje“²¹⁾. v. Kimakowicz-Winnicki upodablja pač tkalko s te žare, a ne omenja osebe z brdcem. To je malo presenetljivo, ker so mu brdca znana kot domače orodje sedmograških Romunov in Nemcev²²⁾.

Da je orodje v rokah deklice, upodobljene na imenovani žari, le brdce, o tem ne more biti nobenega dvoma; vse risbe te posode nam uprizarjajo le tekstilno delo: prejo, tkanje na statvah in pa brdce. Glasbilo bi ne imelo na tem mestu nikakega pomena.

Tako smo dospeli izključno po zgodovinskem potu do spoznanja, da je tkanje trakov po načinu, kakor sem ga zgoraj opisal, res ostanek prazgodovinske tehnike. Šopronjska žara namreč je nedvomno iz hallstattske dôle. Da je mogoče, vsaj nekoliko premeriti in predstavljati si časovno vrzel, ki nas utegne ločiti od dôle, v kateri je bila narejena žara, poizkusimo jo izraziti z letnicami: okoli 700 do 400 pred Kristom. Pri tem se pa moramo zavarovati z vso odločnostjo zoper domnevo, da smo hoteli določiti s temi številkami čas. To je za sedaj še nemogoče²³⁾.

A raba našega brdca sega gotovo še dalje nazaj; kajti na žari je upodobljena kot povse znana stvar.

Imamo pa še druge dokaze za starost tega orodja. Nahajamo je namreč še vedno po krajih, ki so bili dosedaj kolikor toliko nedostopni vplivu moderne industrije in veleprodukcije. Na Sedmograškem tkó trakove na roko precej tako, kakor pri nas, samo da tkalka sedi pri delu; osnutek zviije v klopčič, ga položi v skrinjo in zapre pokrov, tako, da drži osnutek. Drugi konec, kjer začne tkati, si priveže okoli pasú, se usede na stol ter napenja ali napušča niti s tem, da se sklanja nazaj ali nagiba naprej. To tkanje je znano na Sedmograškem pač le še poedincem, a ti so raztreseni po vsej

¹⁹⁾ Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa. Wien, 1898, p. 611: „die kleinste Figur mit einer Leier in beiden Händen“. Prim. istotam Taf. XXXIX, Fig. 2.

²⁰⁾ Najprvo Hoernes, R. v Mitteilungen d. anthropolog. Gesellschaft in Wien, XXI., (Sitz. Ber.) p. 76. Fig. 16, ter Taf. X, Fig. 2. — Potem Forrer, R. l. c. p. 431, Taf. 152 — v. Kimakowicz-Winnicki, l. c. p. 54. i. dr.

²¹⁾ Forrer, l. c. 431: „Wirkrahmen“.

²²⁾ Upodobljena ima (Spinn- und Webewerkzeuge, p. 29): podoba 56 = Webegitter von Kleinschelken; pod. 57. von Stolzenberg; pod. 58: Apparat zum Aufwickeln des Einschlages für das Weben mit Webegitter.

²³⁾ Kako netočno in nevarno je za zgodovinsko resničnost, izražati pred- in prazgodovinska razdobja s številkami, je pokazal Otto Piper v svoji knjigi „Bedenken zur Vorgeschichtsforschung“ (München, 1913) str. 65 nsl.

deželi²⁴⁾. Tudi v Dalmaciji, posebno na otokih, je zelo razširjeno med starejšim ženstvom²⁵⁾. Pred 50 leti so imeli take priprave še v severni Prusiji, v Stettinu, od koder ima narodni muzej združenih držav v Washingtonu pristne kose²⁶⁾. Tudi iz Saalfelda v vzhodnji Prusiji so originali v Washingtonskem muzeju²⁷⁾; dalje iz Helsingforsa na Finskem²⁸⁾ in iz Siene v Italiji²⁹⁾.

Nedvomno bodo nadaljna preiskavanja dognala, da je bila priprava svojčas razširjena po vsej Evropi.

Poznali so jo tudi v novem svetu, in to v civiliziranih krogih. Dokaz za to trditev imamo v treh izvornikih: eden je bil v rabi v Lancastru v Pennsylvaniji³⁰⁾, druga dva v Bristolu v Connecticutu³¹⁾.

V tej priprosti ali pa v nekoliko bolj komplicirani obliki nahajamo orodje nadalje pri ljudstvih, ki živé še v prirodnem stanu ali v svoji prakulturi. Taki ljudje se dajo primerjati onim, ki so živeli v prazgodovini. Razni Indijanski rodovi severne Amerike, kakor Chippewa³²⁾, Masquakie³³⁾, Zuñi³⁴⁾ in prebivalstvo v državi Maine³⁵⁾, a tudi Pueblos³⁶⁾ v južni Ameriki rabijo to orodje in tkó na roko še dandanes. V Braziliji³⁷⁾ se poslužujejo prav tistega načela za tkanje, samo da je osnutek pritrjen na primitiven okvir, namesto na drevo

²⁴⁾ v. Kimakowicz-Winnicki, l. c. p. 29 nsl. (s podobami št. 56—59).

²⁵⁾ Poročilo g. c. kr. deželnega konservatorja za Primorje, prof. dr. Antona Gnirs-a.

²⁶⁾ Mason, Olis Tufton, A primitive Frame for weaving narrow fabrics, v: Annual Report of the Board of Regents of the Smithsonian Institution. Report of the U. S. National Museum. Washington, 1901, p. 497 (dve brdci).

²⁷⁾ Mason, l. c. p. 495 in 496. (2 brdci z raki vred).

²⁸⁾ Istotam, p. 493 in 494 (1 brdce samo, drugo z rakom).

²⁹⁾ Istotam, p. 499. Tu je brdo že v zvezi s podstavkom, ki tvori statvice za tkanje trakov (Bandwebelade). Glej zgoraj, str. 155.

³⁰⁾ Ta je zvezan s podstavkom, kakor Sienski. Prim. opombo št. 28. — Mason, l. c. p. 499.

³¹⁾ Iz Bristola imamo dve brdi, eno ima precej dolg ročaj, drugo pa je na stojalu, kakor v minijaturi Manessejevega rokopisa v Heidelbergu. — Mason, l. c. p. 502.

³²⁾ Mason, l. c. 488.

³³⁾ Istotam, l. c. 491.

³⁴⁾ Istotam, l. c. 506—507 in Plate 1. — Weule, K., Leitfaden der Völkerkunde. Leipzig-Wien, 1912, p. 41 in Taf. 41, Fig. 3.

³⁵⁾ Mason, l. c. 503.

³⁶⁾ Mason, l. c. 505 in Plate 6—8; poleg tega še brdo iz Guadalajara po uzorcu od Pueblos.

³⁷⁾ Heierli, I. Urgeschichte der Schweiz. Zürich, 1901, p. 181, Fig. 150.

in ob pas delavke. Ob Kongu, v Indoneziji in Mikroneziji poznajo tudi še sedaj te vrste delo³⁸⁾.

Ta razširjenost v starem in celo v novem svetu dokazuje pač neizpodbitno, da je tehnika silno stara in da se smé imenovati človeška praposest. Pri Indoarijih je bila največ v rabi; kako da je prodrla tudi v Ameriko, je stvar posebne preiskave. Gotovo pa je prepojila tudi vse izvenarijska ljudstva že v pradavnem času. V to velezanimivo, obsežno in težavno vprašanje se nam tukaj za sedaj ni spuščati. To mora biti nad vsakim dvomom, da so prinesli vsi sedaj v zapadni Evropi živeči narodi brez izjeme to tradicijsko tehniko s seboj in so jo ponekod ohranili do danes, ako je niso izpodrinila načela tvorniške in strojne industrije. Iz vsega tega smemo izvajati, da je tkanje trakov tudi pri našem narodu pradavna tradicija in dedščina, ker ni bila navezana na kako izvestno plemstveno kulturo, ampak se je ohranila povsodi enaka, navzlic vsakemu vplivu. Pri nas je najbolj pristna v Beli Krajini.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000517841

³⁸⁾ Weule, K. l. c. p. 113. — Mangin, P. Eugène, Les Mossi. Essai sur les us et les coutumes du Mossi au Soudan occidental; v: Anthropos, IX. (1914) p. posebno podobe za stranjo 712 (tisserand).

